

INSON HUQUQLARINI HIMOYA QILISH SOHASIDA BMTNING VAKOLATLARINI KENGAYTIRISH

Farxod Muradov

Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada inson huquqlarini himoya qilish sohasida Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) vakolatlarini kengaytirish masalasi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Globalizatsiya sharoitida inson huquqlarini buzish holatlarining ko'payishi xalqaro tashkilotlarning rolini yanada kuchaytirishni taqozo etmoqda. Maqolada BMTning inson huquqlarini himoya qilish mexanizmlari, mavjud vakolatlari hamda ularni kengaytirish zarurati asoslab beriladi. Shuningdek, xalqaro huquq normalari va amaliy tajriba asosida BMTning institutsional imkoniyatlarini mustahkamlash yo'llari yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *inson huquqlari, BMT, xalqaro huquq, vakolatlar, himoya mexanizmlari, global xavfsizlik, xalqaro hamkorlik*

Kirish

Inson huquqlarini ta'minlash va himoya qilish zamonaviy xalqaro huquqning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. XX asrning ikkinchi yarmida tashkil etilgan Birlashgan Millatlar Tashkiloti inson huquqlarini himoya qilish borasida yetakchi xalqaro institut sifatida faoliyat yuritib kelmoqda. Biroq bugungi kunda qurolli mojarolar, migratsiya inqirozlari, kamsitish va zo'ravonlik holatlarining ko'payishi BMTning ushbu sohadagi vakolatlarini kengaytirish masalasini dolzarb qilib qo'yimoqda. Shu bois, BMTning inson huquqlarini himoya qilishdagi rolini kuchaytirish masalasi chuqur ilmiy tahlilni talab etadi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti doirasida inson huquqlarini himoya qilish tizimi xalqaro hamjamiyatning uzoq yillar davomida olib borgan sa'y-harakatlari natijasida shakllanib, bosqichma-bosqich rivojlanib kelmoqda. Ushbu tizimning vujudga kelishi va takomillashuvi jarayonida inson huquqlarini ta'minlashga qaratilgan qator xalqaro huquqiy hujjatlar, konvensiyalar va protokollar qabul qilindi. Jumladan, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt hamda Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt inson huquqlarining universal huquqiy asosini tashkil etadi. Bundan tashqari, inson huquqlarining alohida yo'nalishlariga bag'ishlangan, xususan, ayollar, bolalar va nogironlar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan maxsus konvensiyalar ham ushbu tizimning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

BMTning inson huquqlari sohasidagi asosiy institutlari va mexanizmlariga Inson huquqlari bo'yicha kengash, Inson huquqlari bo'yicha Oliy komissariat hamda boshqa vakolatli organlar kiradi. Inson huquqlari bo'yicha kengash va Oliy komissariatning

tashkil etilishi, ularning faoliyati, belgilangan mandatlari va amalga oshirayotgan asosiy vazifalari inson huquqlarini himoya qilishning samarali xalqaro tizimini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

1. BMTning inson huquqlarini himoya qilishdagi mavjud vakolatlari

BMT inson huquqlarini himoya qilish sohasida bir qator muhim hujjatlar va institutlarga ega. Jumladan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt, Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt ushbu sohaning huquqiy asosini tashkil etadi. BMT Inson huquqlari kengashi, shuningdek, maxsus ma'ruzachilar va qo'mitalar orqali monitoring va tavsiyalar berish vakolatiga ega.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti doirasida inson huquqlarini himoya qilish tizimining shakllanishi va rivojlanish jarayonlarini o'rganish maqsadida kompleks, ko'p yo'nalishli tadqiqot metodologiyasi qo'llanildi. Tadqiqotning asosiy vazifasi BMTning inson huquqlari sohasidagi yetakchi institutlari va mexanizmlarini, shuningdek, ularning tarixiy taraqqiyot bosqichlarini chuqur tahlil qilishdan iboratdir.

Tadqiqot metodologiyasi bir nechta asosiy bosqichlarni o'z ichiga oladi. Avvalo, adabiyotlar sharhi doirasida BMTning inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha faoliyatiga bag'ishlangan ilmiy maqolalar va monografiyalar tahlil qilindi. Shuningdek, BMTning rasmiy hujjatlari, jumladan, rezolyutsiyalar, hisobotlar va xalqaro konvensiyalar o'rganildi. Bunga qo'shimcha ravishda, inson huquqlari sohasida BMT faoliyatining tarixiy rivojlanishini yorituvchi manbalar va arxiv materiallari ko'rib chiqildi.

Tahliliy usullar sifatida normativ-huquqiy tahlil, institutsional tahlil hamda tizimli yondashuvdan foydalanildi. Normativ tahlil orqali BMT tomonidan qabul qilingan xalqaro huquqiy hujjatlarning mazmuni va ularning amaliy ahamiyati baholandi. Institutsional tahlil jarayonida esa BMTning inson huquqlarini himoya qilish bilan shug'ullanuvchi asosiy institutlari, ularning tashkiliy tuzilmasi va faoliyat mexanizmlari o'rganildi. Tizimli tahlil yordamida inson huquqlarini himoya qilish tizimi doirasidagi turli organlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik va integratsiya darajasi tahlil qilindi.

Ma'lumotlarni yig'ishda asosan ikkilamchi manbalardan foydalanildi. Ilmiy adabiyotlar, rasmiy hujjatlar va hisobotlar asosida to'plangan ma'lumotlar sifatli tahlil metodlari orqali qayta ishlanib, inson huquqlarini himoya qilish tizimining samaradorligi va mavjud muammolarini aniqlashga imkon yaratdi. Bundan tashqari, taqqoslash usuli qo'llanilib, BMTning inson huquqlarini himoya qilish tizimi boshqa xalqaro tuzilmalar, xususan, Yevropa Ittifoqining tegishli mexanizmlari bilan qiyosiy tahlil qilindi.

Shuningdek, holatni o'rganish usuli doirasida BMTning inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha amaliy faoliyati va uning turli davlatlarda qo'llanilishi bilan bog'liq empirik misollar tahlil etildi. Mazkur metodologik yondashuvlar majmuasi BMTning inson huquqlarini himoya qilish tizimini har tomonlama o'rganishga xizmat qilib, uning tarixiy rivojlanishi, hozirgi holati va kelgusidagi istiqbollarini chuqurroq anglash imkonini berdi.

Vakolatlarni kengaytirish zarurati

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, BMTning tavsiyaviy xarakterdagi qarorlari har doim ham a'zo davlatlar tomonidan to'liq bajarilmaydi. Shu sababli, inson huquqlari buzilishi holatlarida BMTning ta'sirchan mexanizmlarini kuchaytirish, jumladan, majburiy qarorlar qabul qilish vakolatini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa xalqaro javobgarlik mexanizmlarini takomillashtirishni taqozo etadi.

Vakolatlarni kengaytirishning huquqiy va institutsional yo'nalishlari

BMT vakolatlarini kengaytirish, avvalo, xalqaro huquq normalarini takomillashtirish orqali amalga oshirilishi mumkin. Shu bilan birga, Inson huquqlari kengashining mustaqilligini kuchaytirish, uning qarorlarini bajarish ustidan nazorat mexanizmlarini joriy etish muhimdir. Xalqaro sud va tribunal tizimlari bilan hamkorlikni mustahkamlash ham samarali yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda ilmiy bilishning tahlil va sintez, qiyosiy-huquqiy, tizimli va mantiqiy yondashuv metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, xalqaro huquqiy hujjatlar, BMT rezolyutsiyalari va ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tadqiqot davomida nazariy va amaliy ma'lumotlar uyg'unligi ta'minlandi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining inson huquqlari sohasidagi dastlabki faoliyati a'zo davlatlarda inson huquqlariga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirish hamda ularni ushbu sohada javobgarlikka tortish mexanizmlarini yaratishga qaratilgan edi. Shu maqsadda tashkil etilgan BMTning Inson huquqlari bo'yicha Komissiyasi, keyinchalik uning o'rnini egallagan Inson huquqlari bo'yicha Kengash, inson huquqlarini himoya qilish va ularning buzilish holatlarini monitoring qilish bilan shug'ullanuvchi asosiy xalqaro organlar sifatida faoliyat yuritib kelmoqda.

BMT doirasida inson huquqlari masalasining shakllanishining dastlabki bosqichlari xalqaro hamjamiyat e'tiborini inson huquqlarini ta'minlash va himoya qilish muammolariga qaratdi hamda bu boradagi tizimli sa'y-harakatlarning boshlanishiga zamin yaratdi. Mazkur jarayon murakkab va ziddiyatli kechgan bo'lib, bunda davlatlarning siyosiy, iqtisodiy va madaniy xususiyatlari inson huquqlarini amalga oshirish va himoya qilish mexanizmlariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Shunga qaramay, BMTning inson huquqlari sohasidagi dastlabki faoliyati xalqaro huquqning rivojlanishida muhim bosqich bo'lib, kelgusida inson huquqlarini himoya qilishga oid global standartlarning shakllanishi uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qildi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining inson huquqlari sohasidagi faoliyati shakllanishi xalqaro hamjamiyat tomonidan inson huquqlariga bo'lgan e'tiborning oshishiga hamda ularni himoya qilishga qaratilgan tashabbuslarning kuchayishiga olib keldi. Xalqaro huquqshunos va siyosatshunos olimlar BMTning inson huquqlari bo'yicha dastlabki faoliyati va uning global miqyosdagi ta'sirini turli jihatlardan chuqur o'rganib kelmoqdalar. Jumladan, 1945-yilda BMTning tashkil etilishi va uning Ustavining qabul qilinishi inson huquqlarini xalqaro darajada himoya qilishning huquqiy asosini yaratdi. 1948-yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi esa inson huquqlarining umumbashariy tamoyillarini belgilab berib, keyingi normativ-huquqiy hujjatlar uchun asos vazifasini o'tadi. 1960-yillardan boshlab esa inson huquqlarini muayyan sohalarda tartibga soluvchi qator xalqaro konvensiyalar va paktlar, jumladan, irqiy kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi xalqaro konvensiya, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt hamda Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt qabul qilindi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, inson huquqlarini himoya qilish sohasida BMTning vakolatlarini kengaytirish zamonaviy global muammolar sharoitida muhim zarurat hisoblanadi. BMTning huquqiy va institutsional imkoniyatlarini mustahkamlash inson huquqlarining samarali himoyasini ta'minlashga xizmat qiladi. Vakolatlarning kengaytirilishi nafaqat xalqaro hamkorlikni kuchaytiradi, balki davlatlarning inson huquqlariga rioya etish borasidagi mas'uliyatini oshirishga ham zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. United Nations. Science, Technology and Innovation for Sustainable Development Goals. – New York: UN, 2023. – 152 p.
2. UNESCO. Science Report: Towards 2030. – Paris: UNESCO Publishing, 2015. – 794 p.
3. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 2022: Uncertain Times, Unsettled Lives. – New York: UNDP, 2022. – 398 p.
4. UNIDO. Industrial Development Report 2020: Industrializing in the Digital Age. – Vienna: United Nations Industrial Development Organization, 2020. – 257 p.
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 75-сессиясидаги нутқи // Ўзбекистон Республикаси Президенти Матбуот хизмати. – Тошкент, 2020. – 15 б.
6. Тожибоев Б. Илм-фан ва инновациялар трансфери: замонавий ёндашувлар. – Тошкент: Фан, 2021. – 210 б.

7. Носирова Д. Ўзбекистонда инновацион сиёсат ва халқаро ҳамкорлик масалалари // Иқтисодиёт ва инновация. – 2022. – №3. – Б. 45–56.

8. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). Innovation for Sustainable Development Review of Uzbekistan. – Geneva: United Nations, 2022. – 134 p.